
Јасна Влајић-Поповић
Београд

С.-х. *ѿорез* 'vectigal, tributum'*
— етимолошко-семантичка анализа—

У раду се, идући ѿрајом Скоковој шѿурој извођења именице ѿорез од ѿлајола резайѿи, нуди целовијо еѿимолошко ѿумачење у коме се, ѿлазећи од ѿолисеманѿичкој ѿлајола ѿорезайѿи(се) ѿејов ѿосѿвербал ѿорез 'vectigal, tributum' ѿросуђује не само као домаћа већ и као народна реч, у овом значењу јединсѿвена у словенском свеѿу, са делимичним ѿанданима у бујарском и словеначком језику.

0. Приликом низања поствербала глагола *резайѿи*, у Скоковом етимолошком речнику кратко се помиње именица *ѿорез*, ѿен женски парњак *ѿореза*, придеви на *-ѿн*, *ѿорезни* (са поименичењем на *-ик*, *ѿорезник*) и на *-ски*, *ѿорески*, као и радна именица *ѿорезѿија* (са једином потврдом са Косова),¹ која је дала и алб. дијал. *porezchi* (Skok 3: 134). Овај непотпун, мада у основи репрезентативан, преглед деривације именице *ѿорез* ствара базичну слику о пореклу те речи али не пружа ѿено етимолошко тумачење.

0.1. Оно би се могло потражити, чак и без удубљивања у грађу, у аналогји, путем које се долази до језичке генералије повезаности између значења 'резати' и 'плаћати' коју показују, у домену истог основног глагола, нпр. застарело значење именице *рез* 'камата, лихва', посведечено и у руском језику (вероватно настало из идеје да је то оно што се одреже, као вишак – тако Фасмер 3: 461),² као и прастари обичај урезивања белега на рабош или роваш.³

0.2. Постоји и теоријска могућност да је *ѿорез* заправо семантичка позајмљеница, у шта је био уверен нпр. Маѿуранић 1008–1009: „јатачно је са

* Овај текст је резултат рада на пројекту 148004: „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Еѿимолошкој речника српској језика*“ који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ Пример је свакако из Елезовићевог речника који се наводи и у литератури – отуд је транслитерација *porejčija* (sic!) вероватно штампарска грешка. Иначе исти облик наводи и RJA_10: 859 према потврдама у народним песмама из БиХ које је забележио Херман.

² И руска новчана јединица *рубља* значи 'нешто одрубљено, одрезано' (мисли се на одсечени део старије монете, гривне, в. Фасмер 3: 511).

³ И у романским језицима називи за 'данак' и за 'рабош' потичу од глагола који значе 'резати' (нпр. итал. *tagliare*, фр. *tailler* итд.), првобитно 'резати, орезивати виноград', иначе изведено од лат. *talea* 'младица, гранчица; рабош', које је, преко француског, дало и енгл. *tally* 'рабош'.

romanskoga zapada k nam doneseno i prevodom posvojeno ovako značenje“,⁴ међутим, он као правник није увиђао да за такав развој нема материјалних доказа у виду потврда које би се хронолошки и географски уклапале у такву тезу.

0.3. На основу примера из RJA и грађе РСА (који следе) долази се до закључка да је с.-х. *ѿорез* т. 'део дохотка, прихода од имања или рада, који се мора давати држави (или некој другој институцији) за покривање њених трошкова', ређе и застарело *ѿореза* ф., не само домаћа, већ и н а р о д н а реч. Иако писмено фиксирана тек у 18. веку, будући интензивно присутна у народним песмама, именица *ѿорез* мора бити старија од тог доба, мада свакако нема, барем у значењу 'данак', средњовековну старину. Наиме, она није забележена у старосрпском, где се у функцији стандардног и општег термина сменило неколико изведеница глагола *гаѿи*: прво поименичени партицип *дань* ф. 'vestigal' који је затим из *-i* деklinације прешао у *-a* деklinацију *даниѿ* ф. 'id.', а онда и апстрактум на *-је* *даниѿ* п. 'donatio', сви посведочени од 13. века, касније и изведеница основног облика *данькъ*, *ѿоданькъ* т. 'tributum' од 14. века (в. Даничић 1: 246–257, 2: 331; Skok 1: 383).⁵ Исти семантички потенцијал показују и касније творбе⁶ *данина*, *гаѿиак*, *гаѿа*, које све имају формалне и семантичке пандане у већини словенских језика (в. нпр. ЭССЯ 4: 187–189 s. vv. **danina*, **danькъ*, **danь*, **danьje*; ibid. 195–196 s. vv. **datja*, **datькъ*, **datьje*). Исти глагол (или његови синоними) честа је производна основа назива за порез и у другим европским језицима: влат. *dacium*, итал. *dazio* (отуд и наша застарела и покрајинска реч *гаѿија*), нем. *Abgabe* итд. Међу посебним, наменским порезима такође још од 13. века у старосрпском је забележен *бирь* т. 'census clero graebendus' (Даничић 1: 40–41), и данас застарело као *бир* 'нарочити порез који је цркви плаћао сваки ожењени домаћин' (касније се тај назив користи и за порез властелину), поствербал глагола *браѿи* односно његовог итератива *бираѿи* 'скупљати' (уп. *сабираѿи*, *убираѿи*).⁷

1.0. Именица *ѿорез*, иако несумњиво домаћег порекла, није ни прасловенска, ни општесловенска. Чак се једва може рећи и да је јужнословенска пошто је у македонском језику само књижевна (вероватно под утицајем српског), у бугарском је застарела у значењу 'порез, новчана казна' док у дијалектима

⁴ Уп. и његову претходну тврдњу: „Mislim da ni u jednom inom slovj. jeziku nije od pomisli na 'riez' t. j. na urezivanje u govaš, potekao naziv za javnu daću.“ (ibid.), која је сама по себи тачна али не имплицира нужно потоњи закључак о семантичком позајмљивању.

⁵ Неке од ових термина, под насловом „Феудална давања“, наводи и Ивић 1977: 257 – в. тамо и више о средњовековној правној терминологији уопште.

⁶ Ту се може прибројати и врло фреквентна новија кованица *дажбина* 'разне врсте таксе и новчаних давања уопште', чија је претеча, изгледа, Милићевићеве *дажба*: „и порез и друге дажбе разрезивали су тако“ (хапакас у РСА и RJA).

⁷ Уп. пример из Милићевића „Буђа је збирао од својих сељака порезу и давао је Турцима“ (RJA). Ова реч се може сматрати прасловенском, односно – услед ограничености на јужнословенске језике – прасловенским дијалектизмом (тако ЭССЯ 2: 98–99, где се исправно одбацују претходне мађарска и турске етимологије, и указује на једнокорену реч **бьракъ* < **бьрати*, кога се овај порез управо тиче). Међутим, ту се јавља проблем хронологије, јер се ово давање недвосмислено везује за хришћанство (није случајно да реч није уврштена у SP), па је с тим у вези сасвим легитимно помишљати да би *бирь* могао бити семантичка преведеница према гр. φόρος 'порез' (од φέρω 'брати, носити итд.', иначе прасродног са псл. **бьрати*).

значи 'велика несрећа, штета' (БЕР 5: 529), а у словеначком је *poreza* 'врста новчане казне' (Bezljaj 3: 89).⁸ Оваква ситуација условљена је разлозима ванлингвистичке природе – као цивилизацијска тековина, *ѿпорез* је млађи од распада словенске језичке заједнице, те не чуди одсуство јединственог термина међу словенским језицима.

1.1. Са друге стране, у оквиру самог српског језика имена пореза временом су се умножавала по барем два основа, политичком и економском: према језику носилаца државног и друштвеног уређења, који често и у многим деловима српског народа није био српски (*харач, мирија, гаџија, ѿорџија* итд.), као и према врстама пореза које су се временом природно мењале пратећи развој система привређивања и конкретним приликама у оквиру њих – од општих, као што је *ѿлаварина, џарина, десетѿак*, до посебних попут *друмарина, гимнина, бир, ишиѿира, калемѿија* итд. названих по томе ко коме, или колико, или у коју сврху плаћа.

1.2. За наше чисто лингвистичке потребе можемо се задовољити дефиницијом из једног старијег, али ипак савременог извора: „*Данци* су посебни и општи; први се зову *ѿѿаксе*, други *ѿорезе* ...“ (Финансиски преглед 1899, 2, 23 – овај пример⁹ као и сви који следе, ако није наглашено другачије, потичу из грађе РСА) и не улазити даље у стручне класификације врста пореза, већ се усредсредити на саму реч *ѿорез* и њено подробније тумачење на основу данас расположиве језичке грађе. При том полазимо од премисе Н. И. Толстоја да је „дијалектологија дијакхронија развучена у простору“ (Толстой 1968/1997:15), односно да разноликост савремених потврда, правилно анализирана, омогућава реконструкцију историјског развоја одређене језичке појаве.

1.2.1. *Порез* се често јавља у пару са још неким сличним термином, али се из збира тих бинарних односа, који потичу са разних страна, из различитих извора и раздобља, ипак не може ништа поуздано закључити о природи пореза: ...раја даје Турцима ... царев арач (царску главницу) и порезу (Вук, Даница 1827, 81); Некъ покупе порезъ и хараче, | Све хараче одъ три годинице, | А порезе одъ деветъ есеных (СЕРЬСКИЙ НАРОДНЫЙ ЛИСТЬ IX, 1843, 8); Съ тимъ плаћаю Арачъ и Порезъ (Г. Ј. Јуришиѿ, Дечански првенац 1852, 45); ми мишљасмо да у Турској не ћемо плаћати ни пореза, ни десетине (ФИКРЕТ, ДОМОВИНА 1918, 18); Копају те копају, а ти плаћају те плаћају порезе и намете (И. Великановиѿ, СРИЈЕМСКЕ ПРИЧЕ, 1915, 12). У новијим и званичним текстовима, најчешће се среће *данак* као

⁸ Чак и неки албански дијалекти имају реч *porez* (БЕР 5:529 према Селишчеву, без коментара) – на основу тога што значи исто што и у српском, закључујемо да су је од нас позајмили (иако Bezljaj l. с. сматра да је „iz slov. jezikov“, македонски као извор позајмљивања не би дошао у обзир пошто у њему та реч нема народни карактер).

⁹ Извори из којих потичу примери графички су маркирани типом слова SMALL CAPS и заправо су разрешене скраћенице из РСА (разрешене на нивоу аутора, наслова, године издања и странице). Међутим у појединим случајевима, када је било немогуће тачно идентификовати и проверити извор (нпр. када је наведен том неког старог издања сабраних дела или сл.), цитат се обележава оригиналном скраћеницом са листића грађе – тако податак није изгубљен, а на читаоцу је, уколико га тај пример нарочито занима, да се позабави даљим трагањем које за нашу сврху није било неопходно.

парњак *ѿорезу*: Данакъ е порезъ онда кадъ се по приходима ... грађана управля (К. Цукић, Државне економје, III, 1853, 87); Порезе су данци држави и другим равнателима (Финансиски преглед 1899, 2, 45); Онъ има марљиво на то пазити како се ... поступа са ... новцима, са порезомъ и дацима (Позорник 1849, 212); Никака пореза, никакав терет и намет немогу се ударити на народ докле неби одобрила народна скупштина (Слобода, 1864, 8, 1). На основу Вуковог описа дужности кнеза у турско доба: Он је купио и *ѿорезу* и остале *данке* од народа, па новце колико је било одређено давао је бегу (Вук s. v. *кнез*) можемо тек да спекулишемо да је, с обзиром на то да се помиње само новац а не и давање у натури, то заправо опис новијег, можда Вуку савременог стања, као и да је *ѿорез* био одређен за централну касу, а *данак* за посебне намене – међутим то се не може генерализовати.

1.2.2. У изворима из 19. века има примера који наменски порез описују као *ѿорез на ѿо и ѿо*: Осим тога плаћало се везиру *ѿорез на мешћелиску* главу по сто гроша ... (М. Ненадовић, Мемоари, 18); Па докле је та [даначна] глава мирно плаћала порезе и прирезе својим господарима (Ђ. Јакшић, ДЕЛА, књ. 5, 1882–83, 195); Главни је приходни извор био десетак у житу и стоци и порез на главу (С. Марковић, Целокупна дела 2, 1868, 1875, 56); пореза од кућевне најамнине = данакъ одъ кућевне *кирије* (JURIDISCH-POLITISCHE TERMINOLOGIE FÜR DIE SLAVISCHEN SPRACHEN, WIEN 1853, 175); После је ово право замењено у девојачку порезу које се плаћало као откуп права прве ноћи (А. Прибићевић, Сељак, 1936, 18). У посебне порезе спада и порез на нежење: Плаћао сам свој бећарски порез, бећарски данак (А. Ковачевић, Од данас до сутра, 1936, 71).

1.3. Један број примера издваја се по значењима која се не могу дефинисати као 'данак' већ пре турцизмом 'ревена' тј. 'добровољни прилог за заједнички трошак', нпр. Сељани су другоселцима давали на покојникову гробу заједнички ракију и плаћали ју порезом по кућама (С. Дучић, Живот и обичаји племена Куча, Српски етнографски зборник XLVIII, 1931, 252); Калуђер који је на парохији даје манастиру порез, по нешто жита и двизница ([Далматинска Загора], Српски етнографски зборник L, 1934, 71); Ту јарани порез учинише, | Те и Јову ћесу направише (Вук, НП 2, 192); што се експлиците каже у стиховима: И сто десет турска новца кеса | да порезу и ревену даду (С. М. Сарајлија, СЕРБИЈАНКА, 2, 1826, 102). Хапаксна именица *ѿорезаница* f. 'комад од славског колача који се попу даје' (Ј. Живановић, Збирка речи из околине Зајечара, 1905–1906) не само да својим значењем оправдава формирање ове семантичке скупине, већ својом формом усмерава пажњу на глагол.

2.0. При тумачењу укупног формално-семантичког развоја именице *ѿорез* треба полазити од глагола *ѿорезаѿи* (*се*), његове релативно велике по-

лисемеје у оквиру српског језика, која на компаративном словенском плану нема адекватне пандане, осим делимично на словенском југу.

2.1. Вук бележи три кључна значења: *ѿорезаѿи* pf. 1) *schneiden, scindo ... и ѿореза ме ѿо ѿрсѿу*; 2) *ѿорезу die Steuer unter sich vertheilen, vectigal impositum inter se distribuere – quantum quisque det ex proportione*; 3) *хаљину zuschneiden, scindo uni et alteri ex ordine и ѿорезаѿи се* pf. *sich in den Finger schneiden, cultro vulnerari*.

2.2. РЈА има иста ова значења, нешто измењеним редоследом и илустрована историјским потврдама – у различитим народним песмама, од речника осим Вука и код Беле, Волтића и Стулића као и код писаца који су писали народним језиком, од Ј. С. Релковића до фра Грге Мартића.¹⁰

2.3. Матичин речник региструје четири значења: 'озледити, ранити' (Л. Лазаревић, Б. Гргић), 'одрезати с врха младице на лози, обрезати све редом' (Ј. Поповић), 'скројити (хаљину)' (НП Вук), 'одредити, одмерити порез(у), разрез' (Ф. Курелац; П. Кочић), а рефлексивно, осим 'посећи се' и 'учинити какву несмотреност, грешку на своју штету', као и 'одмерити, одредити себи порез' (РМСМХ s.vv.), од којих је за ову прилику потенцијално занимљиво оно које се односи на виноградарство (в. нап. 3).

2.4. Иако се у РСА још није дошло до одредница *ѿорез, ѿорезаѿи (се)*, обимна грађа за тај речник (како смо видели у случају именице), која иначе не излази битно из оквира већ поменутих значења, ипак доноси мноштво нових примера који илуструју нијансе смисла и документују различите употребе Вуковог другог значења.

2.4.1. У примерима из различитих извора (етнографских, историографских, литерарних) може се пратити прелаз вербалног значења са 'дати свој прилог, учествовати у трошку', често израженог у рефлексивном облику, до 'дати порез, принудно', нпр.: Но чимъ се садъ сѣдне за трпезу, пре него што се донесе вечера, кумъ са прочомъ троицомъ, совѣтницима своима, *ѿрави ѿорезъ* на свакогъ свата, колику тье кои ревену платити. Свакиј тако сватъ мора садъ ревену, која се најманѣ у 15 кр. вв. состои, бацѣти на тепсию, коју войвода обноси и предъ кума заедно съ новцѣма, кадъ е отъ свию скупѣо, опетъ стави. ([У. М.] Обычай сватовски у Срему, Летопис матице српске 70, 1845 65); ... или иначе порезу се између себе и сваки по онолико дава на годину, колико им је нужно да преживу (В. Богишић, Зборник садашњих правних обичаја у лужних Славена, I, 1874, 338); ...и то е повода дало, да се садъ међу собом Христјани препиру, ерѣ Везирѣ иште одсѣкомъ 20,000. гроша, а они се међу собом сами порезују (Позорник 1849, 27); Чак ће се порезати, слошки и мушки, покупиће ту нешто жита (Г. Божовић, Приповетке, 1926, 136); а кад младожења најпошље није имао платити, сватови су се између себе порезали и искупили попу петнаест гроша (С. Ћоровић, Поп Пандркало, Српски књижевни гласник X, 1903, 5); Кад су настале ратне прилике, па је султан потребовао много новаца, сами су се трговци порезивали међу собом, и слали су тражену суму

¹⁰ В. нпр. David poreza puk ... (најстарији пример из 1764. године); Glavom jamči niz nahiju zaći, pokupiti dańke porezane; Porezaću porez po državi; Ondar su se age porezale, pa dadoše sirotan-Aliji pet hil'ada žutijeh dukata; Та у раје није ништа нема, већ на аге порез порезимо (РЈА 10: 858).

заједнички, и осим њих нико није знао шта је ко дао и колики је ко удео узео у плаћању (Дело, 1899, III, 421); Порезасмо се, те скуписмо педесет талијера соџбине којом прокопкасмо; ко ако би те не превари (Р. Невесињски, Прича старог сенатора, Српски књижевни гласник XIX, 1907, 565); Сад ће рећи кнез и поп, дајте људи! ... Пристане свако, порезу се да сваки домаћин даде по једно руно вуне (В. Врчевић, Народне сатирично-занимљиве подругачице [Начинили лађу без весала], 1883, 41); Људи се слагали; ако је за цркву, за „Просвјету“ ... сви се ми у чаршији порежемо па дамо (З. Шубић, Каљуга, 1937, 82); Барајевци се порезу и даду му дванаест динарчића ондашњих те се ожени (М. Ђ. Милићевић, Јован Ђак, 1891, 5); не чух да су те сељани бирали нити се сами порезали колико да ти дају (С. М. Љубиша, Причања Вука Дољчевића II, 1903, 110); ... туже се Цуце један другоме, и исту се вече (sic!) међусобно порезу и кад накупе шездесет долара, пођу весели Личанину“ (М. Павићевић, Црногорци у причама, 1938, 85). Дакле, примера има од народне песме, Младе аге да се порежемо | да ми таки пешчес (sic!) понесемо (К. Херман, Народне песме Мухамедоваца у БиХ, I, 1888, 94), до новијих сасвим профаних употреба: куповали су их [новине] редовно, порезујући се међусобно, и редовно их читали (С. Ћоровић, Целокупна дела VII [приповетка Мати, 1913], 296). Да је ово значење још живо у народу, види се из новијих дијалекатских извора, претежно из црногорских крајева: *йорезајти се* 'одредити колико ће ко дати за нешто; договорити се о учешћу (у нечему)' Ускоци, Пива¹¹, *йорезајти се* 'учествовати у заједничкој куповини нечега што ће се заједнички употребити' Рожаје,¹² *йорезај се* 'дати прилоге ради остварења неке замисли, обично хумане' Васојевићи¹³ итд.

2.4.2. Примери који следе илуструју глагол *йорезајти* као транзитиван али у значењу 'опорезовати, одредити порез', нпр. Порезаше по земљи хараче (Б. Петрановић, Српске народне [епске] песме из БиХ, II, 1867, 373); И пореза чеиз на ђевојку (Вук, НП 7, 1900, 106); Рају тих земаља порезаше да плаћа шеријатом прописану цизију (Г. Елезовић, Турски споменици, I, 1940, 617); Да по тридесет талира данка садъ на сваку главу порезу (Српски омладински календар, 1871, II, 50); Остале порезаше овако: Хопово 30 дуката, Шишатово 20 (Т. Остојић, Доситеј Обрадовић у Хопову, 1907); И паша је порезу ... остављао нахијским кнезовима да је они *йорезу* на села и поједине куће (С. Марковић, Целокупна дела 2, 1868, 1875, 13); Храна људска, ... пића, ... могу се порезати у корист државне касе (А. Миловановић, Требник за царинске послове, 133); Године 1820, на наваљивање племства, они грађани који су били највећма порезани,

¹¹ Уп. М. Станић, *Ускочки речник 2*, Београд 1991, 148: „Ајте, људи, да се *йорезе*мо, те да бисмо помогли овом сирому“, такође деноминално „Сви се Ускоци *йорезоваше* и даше свој прилог“; такође С. Гаговић, Из лексике Пиве, *Српски дијалектолошки зборник LI*, Београд 2004, 199: „*Порезише се* и помогните чока у невољи“, „Селаци се *йорезаше* и скупеше нешто пара да оправе школу“.

¹² I. Hadžić, *Rožajski rječnik*, Rožaje 2003, 139: „*Porezal'i smo se pa smo kupil'i ljeba, mesa, slatkiša i otišl'i na Gradinu da to pojedemo*“.

¹³ В. Боричић, *Рјечник васојевићкој говора*, Београд 2002, 229.

издвојени су у засебно бирачко тело (С. Јовановић, О држави, 1922, 310). У РЈА налазимо и хапакс *расјорезаји* рф.: од свега тога плаћа село порез који се *расјорезе* на грунт (Оток у Славонији).

2.4.3. Ово последње значење често је реализовано синтагмом *ударити* *јорез* јер се том аналитичком конструкцијом може потенцирати елемент принуде, нпр. На њ троструки порез ударају | Оно траже, што је њима драго (Босанска Вила 11, 1896, 275); Дошла наредба од цара, да се удари порез на народ (Босанска Вила 5, 1890, 208); Паша је само ударио порезу на сваку нахију (Т. Ђорђевић, Наш народни живот, 1923, 28); доћи [ће] ... ред да се отпочне ударати пореза на стоку (Самоуправа 1883, 12, 1).

2.4.4. Према неким примерима може се закључити да формална етимолошка фигура *јорез јорезаји* може да значи 'покупити порез': Дођу кнезови о Митрову-дне од свију нахија да порез порезу. (М. Ненадовић, Мемоари, 19); Кнезови крили су главе, па кад у вилајету *јорезу све данке*, долазило је по 7 или 8 гроша на главу. (М. Ненадовић, Мемоари, 18); Порезаћу порез по држави (К. Херман, Народне пјесме Мухамедоваца у БиХ, I, 157).

2.4.5. Са друге стране, врло фреквентина синтагма *разрезаји јорез* у принципу значи 'одредити порез', нпр.: Кад о Митрову дне 1794 године дођу кнежеви од свијех нахија у Биоград везиру, да разрежу порез (М. Вукићевић, Знаменити Срби Мухамеданци, 1901, 135), међутим таква подела не може се увек доследно спровести. Занимљиво је да Вук има и синоним овом глаголу у облику *расјећи* 'разрезати порез', опет са префиксом *раз-*.

2.4.6. Ове нијансе између последња два значења данас се, са новим техникама аутоматског убирања пореза губе пред деноминалом *ојорезоваји*. Из оптицаја је нестала и радна именица *јорезничар* (Јединство 5, 1873, 359; Видов Дан 1862, 30), док је опстао њен синоним *јорезник* (Браник 1887, 102; Привредно законодавство 5, 31; новије и РМСМХ), а у статусу архаизма односно дијалектизма и *јорезија* (поред РМСМХ, в. и § 0.).¹⁴

3.0. Семантичка анализа изложеног материјала показује да је глагол *резаји* (*се*) са префиксом *јо-* основно значење 'сећи (*се*)' прво модификовао на очекивани начин у перфективно 'посећи (*се*)', које је с једне стране еволуирало у 'озледити (*се*)' па у 'оштетити (*се*) у материјалном смислу' (то су управо значења очувана у бугарском и словеначком, в. § 1.0.). Са друге стране, технички се специјализовао у два различита правца 'скројити тканину, одело, кожу (за опанке) и сл.' и 'орезати, поткресати виноград' (в. § 2.3.). Пут од основног значења до терминологизованог 'опорезовати' по свему судећи је, с обзиром на одсуство словенских паралела, био аутохтон. При том би тумачење таквог развоја могло бити двојако: или је до њега дошло семантичком аналогичном (која се да пратити и у другим језицима) или пак, што је знатно вероватније, еволу-

¹⁴ Поред Елезовићеве потврде са Косова, ову реч налазимо и у новијим изворима, нпр. Б. Митровић, *Речник лесковачкој јовора*, Лесковац 1984, 251; В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, *Српски дијалектолошки зборник* LI, Београд 2004, 554 итд.

цијом. У прилог ове последње могућности говори анализа домаће грађе из народних песама, етнографских описа и код старијих писаца (у мери у којој она допушта реконструкцију) која указује на семантички помак 'дати свој део, као ревену, као добровољни прилог' → 'дати из обавезе према властима' који се морао догодити најкасније у 18. веку (в. нап. 10), мада може бити и пар векова старији, не само у рефлексивној, већ и у транзитивној функцији.

3.1. На крају се може рећи да је *йорез* данас најопштији, стандардни термин у српском језику, односно да је та реч наследила старосрпске *дан*, *данак*, *даћа* и сл. (в. § 0.3.) тј. заменила и потиснула бројне турцизме (ређе романизме и германизме), као ознаке различитих давања, од којих су се поједини задржали само у стилској или афективној употреби. Пратећи – према нама доступној грађи чији обим никако не може бити коначан – историјат именице *йорез* у хронолошкој равни и на ванлингвистичком плану, примећујемо да је посведочена негде у доба турске владавине, док је у интензивнијој употреби тек од 19. века. То у извесној мери може бити последица језичког чистунства, али је вероватније одраз друштвено-економских промена које су ишле ка регулацији и европеизацији пореског система, уз природни нестанак бројних специфичних или *ad hoc* намета.¹⁵ Уз једну ограду можемо претпоставити да је, уместо ревитализације старосрпских термина који су и даље били у оптицају (мада маргинализовани или резервисани за одређене функције или стилске употребе), у складу са вуковским тенденцијама, и у службеном језику усвојена и промовисана реч *йорез* која се осећала као народна.

Кључне речи: српски језик, дијахронија, семантика, етимологија, *йорез* 'данак'.

Литература

- Bezljaj:** F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–4, Ljubljana 1977–2005.
- БЕР:** *Български етимологичен речник* 1–, София 1971–.
- Грађа РСА:** грађа за РСА
- Даничић:** Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сѣарина српских* 1–3, Београд 1863–1864. (репринт Београд 1975.)
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков* 1–, Москва 1974–.
- Ивић 1977:** П. Ивић, Домаћи и страни елементи у терминологији друштвеног, економског и правног живота у средњовековној Србији, *Научни сасѣанак славистѣа у Вукове дане* 6/1, Београд 1976 [1977], 253–264.

¹⁵ Тако се у Веселиновићевом роману *Хајдук Сѣанко* помиње да је неки човек „убио порежцију који је купио *ишииру*, порез у сиру у кајмаку“.

- Mažuranić:** V. Mažuranić, *Pravno-povjestni rječnik* I-II, Zagreb 1908–1922. (reprint Zagreb 1974.)
- PMСМХ:** *Речник српскохрватској књижевној језика* 1–6, Нови Сад – Загреб, 1967–1976.
- РСА:** *Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* 1–, Београд 1959–.
- RJA:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU I-XXIII, Zagreb 1880–1976.
- Skok:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I-IV, Zagreb 1971–1974.
- Толстой 1968/1997:** Н. И. Толстой, Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии. *Избранные труды I, Славянская лексикология и семасиология*, Москва 1997, 12–43.
- Фасмер:** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1986–1987.²

Jasna Vlajić-Popović

S.-CR. POREZ 'TAX, TRIBUTE': AN ETYMOLOGICAL-SEMANTIC ANALYSIS

Summary

The S-Cr noun *porez* 'tax, tribute' has already been recognized as a postverbal of *(po)rezati* 'to cut' (Skok 3: 135), but without a proper etymological interpretation, the attempt at which is made in this paper by taking into consideration extensive material on both the noun and the verb it derives from (excerpted from the RSA materials). Tracing the semantic developments it is argued that the original verbal meaning of *(po)rezati (se)* 'to cut (onself)' has evolved into 'to give a voluntary contribution, chip in' and ultimately into 'to pay tax(es)' which led to the postverbal *porez* as an autochthonous creation unknown to other Slavic languages, save for Bulg dial. *porez* 'damage; penalty; disaster' and Slov obs. *porez* 'monetary penalty'. The generalization of the use of the domestic word *porez* (followed by archaisation of the Old Serb terms *danak* and the like, and simultaneous marginalization of a number of loanwords for various taxes) is judged as a probable sociolinguistic phenomenon (rooted in the need for a fresh name for modern economic reality, more than in linguistic pursims) which occurred in the 19th century process of language standardisation.

